

Lukáš Tichý: Diskurz EU a Ruska o energetických vztazích.

1. vydání. Praha: MUP Press, 2017, 235 stran, ISBN 978-80-87956-62-5 (signatura knihovny ÚMV 62 268).

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1571>>.

Autor knihy *Diskurz EU a Ruska o energetických vztazích* Lukáš Tichý působí jako vědecký pracovník v Ústavu mezinárodních vztahů Praha, kde se zabývá problematikou vztahů mezi Evropskou unií (EU) a Ruskou federací (RF), energetickou bezpečností, teroristickými útoky na energetický sektor, zahraniční a bezpečnostní politikou EU a Ruska a teoriemi mezinárodních vztahů. Zároveň přednáší na Metropolitní univerzitě Praha. Mimo jiné je členem redakční rady *Vojenských rozhledů*. Publikoval řadu odborných článků a textů v tuzemských i zahraničních recenzovaných časopisech, monografiích a sbornících. Mezi knihy, na nichž se Tichý podílel jako editor či autor, patří *Energetická bezpečnost ČR a budoucnost energetické politiky EU* (Binhack – Tichý 2011), *USA a Ruská federace – komparace z pohledu bezpečnosti a strategické kultury* (Eichler – Tichý 2013) a *Terorismus a energetika na Blízkém východě a v severní Africe, dopady pro EU a ČR* (Tichý et al. 2017; viz předchozí recenzi tohoto čísla MV – pozn. red.).

Energetika a s ní spojená politika jsou v současnosti velmi důležitým tématem jak pro EU, tak pro Ruskou federaci (RF). Oba tyto aktéři se snažili od svého vzniku udržovat spolu dobré energetické vztahy. V roce 2004 se Evropská unie rozšířila převážně na východ o deset nových členů. Mezi tyto státy patří Kypr, Česká republika, Estonsko, Maďarsko, Litva, Lotyšsko, Malta, Polsko, Slovensko a Slovinsko. Právě ony se staly jakýmsi *energetickým rukojmím* Ruska. Mentalita a rétorika EU se náhle změnila s výpadky energetických dodávek z Ruska na Ukrajinu a také s ruskou anexí Krymu v roce 2014. Elity EU si plně uvědomily, že evropská energetická bezpečnost je v ohrožení. V současnosti je střední a východní Evropa stále z velké části závislá na ruském plynu, čehož si je Evropská unie dobře vědoma. *Diskurz EU a Ruska o energetických vztazích* se zabývá právě onou rétorikou obou aktérů mezi lety 2004 a 2014. Autor publikace dokázal nashromáždit 1167 textových a řečových dokumentů, z toho 560 jich náleží zastupitelům Evropské unii a zbylých 617 náleží Ruské federaci. Z výsledků autorovy analýzy je jasně vidět, že koncepty energetické bezpečnosti oba aktéři chápou naprosto odlišně.

V úvodní části knihy vymezuje autor teoretický rámec vlastního zkoumání. Vytyčil si tři hlavní cíle. Prvním bylo kategorizovat možné přístupy k energetickému diskurzu EU vůči RF, a naopak. Zároveň se autor pokusil diskurzy EU a RF srovnávat. Druhým stanoveným cílem bylo analyzovat jednotlivé energetické diskurzy EU a RF a díky tomu interpretovat hlavní energetická témata. Třetím cílem bylo definovat působení idejí, norem, pravidel a hodnot v jednotlivých energetických diskurzích a jejich působení na identitu obou aktérů. K dosažení těchto tří hlavních cílů si autor položil šest výzkumných otázek. Nejprve se soustředí na nalezení základních diskurzivních komplexů a jejich následnou identifikaci. Další otázka zkoumá způsob, jakým se energetické diskurzy EU a RF překrývají, či rozcházejí. Třetí otázka se týká výskytu nejčastějších témat diskurzů obou aktérů. Následná čtvrtá výzkumná otázka se snaží definovat hlavní zájmy a cíle jednotlivých diskurzů EU a RF a k tomu použít nástroje. Předposlední, pátá otázka se zabývá způsobem, jakým energetický diskurz působí na vnější energetickou pozici v percepci obou aktérů a jak ovlivňuje jejich bezpečnost. Poslední, šestá otázka se zabývá hlavními idejemi a normami, která EU uplatňuje vůči RF, a naopak jak tyto normy, pravidla a hodnoty ovlivňují zahraniční identitu a její vztah k zájmům EU a RF. Všech šest vytyčených otázek se důkladně a dopodrobna zabývá problematikou diskurzu obou aktérů.

Důležitým pilířem práce je teorie mezinárodních vztahů zvaná konstruktivismus, spojená s významem diskurzu. Autor však nejprve popisuje tři analytické roviny podle Roberta Coxe, které se vzájemně ovlivňují a lze je aplikovat v otázce energetické bezpečnosti EU a RF: rovinu materiální, institucionální a ideovou. To souvisí s problematikou vzájemné závislosti vztahu mezi EU a RF. Asymetrie a symetrie vzájemných vztahů je v analytické části jedním z důležitých poznatků autora. Oba aktéři, ať už EU, anebo RF, se snaží svého *rivala* či obchodního partnera přetáhnout na svou stranu.

Autor se dále opírá o sociální konstruktivismus Alexandra Wendta. Sociální konstruktivismus se odklání od materiální roviny a snaží se zkoumat sociální interakce států přes jazyk. Interakce jsou nemateriální, ale spíše intersubjektivní povahy (Wendt 1999: 1). To úzce souvisí právě s autorovou problematikou zkoumání energetického diskurzu EU a Ruska. Ve své knize ve vztahu ke konstruktivismu zdůrazňuje, že právě jazyk vytváří politiku a měl by být považován za hlavní způsob, jímž je politika vedena. Jazyk je systém, který odráží charakter, ideje a identitu aktéra. Dále publikace vyjmenovává a definuje typy jednotlivých diskurzů, konkrétně diskurz energetický politický, zahraničněpolitický a bezpečnostní.

V následujících podkapitolách se autor věnuje normám, pravidlům, hodnotám, idejím a jejich vztahu k diskurzu a identitě. Vytyčení těchto pojmů je pro autorovu práci stěžejní. Jak Evropská unie, tak i Ruská federace používají podobnou sadu norem a pravidel, obě si je však vysvětlují jinak. Autor se odvolává na knihu *Russia and the EU in a Multipolar World* Andreye Makarycheva a vyzdvihuje zajímavou myšlenku, že „*Rusko nezpochybňuje základ evropských norem a hodnot, ale pro většinu z nich se snaží nabídnout alternativní vize*“ (Makarychev 2014: 29). Tichý v praktické části knihy dále uvádí, že i pojem *energetická bezpečnost* oba aktéři vnímají naprosto odlišně. Pro Evropskou unii znamená energetická bezpečnost přístup k nerostným zdrojům od vícero dodavatelů, tedy nebýt závislý pouze na ruském plynu. Pro Ruskou federaci však pojem energetické bezpečnosti znamená, že Rusko bude ten jediný zdroj, který bude zásobovat EU a tím zajistí její energetickou bezpečnost.

Neméně důležitou součástí teoretické stránky výzkumu je i podkapitola o identitě diskurzu, která je úzce spjata s výše zmíněnými pojmy. Autor zde definuje pojem identity jako „*kdo jsme*“ v sociálně vykonstruované společnosti. Navazuje tak na Alexandra Wendta, který tvrdí, že „*identita je hlavní zdroj zájmů řídící zahraniční politiku*“ (s. 53; srovnej Wendt 1999). Diskurz vedený aktéry se odvíjí od jejich identity, a má tedy důležitou roli v tvorbě zahraničněpolitického chování a jednání. Tichý ve své publikaci rozebírá identitu obou aktérů a výstižně poukazuje na to, že EU dosáhla jakési hegemonické identity. To znamená že nečlenské státy *nejsou v Evropě*. Tento argument demonstruje na příkladu středoevropského a východoevropského rozšíření EU, tedy *návratu do Evropy*. Na druhou stranu Rusko odmítá roli jinakosti a exteriority, která je mu Evropskou unií připisována.

V dalších částech se autor také zabývá spojitostí státních zájmů a identity a opět staví svůj teoretický rámec na konstruktivismu. Často však v pozdější analytické části správně poznamenává, že se chování Evropské unie, ale i Ruské federace dá vysvětlit i mezinárodní teorií realismu. Oba aktéři se snaží dosáhnout maximálního zisku, spokojenosti a zabezpečení z jejich interakcí, což je chápáno v teoriích mezinárodních vztahů jako naprosto racionální jednání v anarchickém prostředí.

V metodologické části se autor opírá o teoretický rámec konstruktivismu, který tvoří ontologickou pozici pro jeho diskurzivní analýzu energetických vztahů EU a RF, tvořených sociálními interakcemi. Z konstruktivistické epistemologie zde autor považuje realitu za sociálně vykonstruovanou právě díky jazyku. Tím si stanovil jasný cíl, a to prozkoumat 1167 textových a řečových dokumentů, jež se zabývají energetickými vztahy EU a Ruska v letech 2004–2009 a 2010–2014. Hlavním cílem jeho diskurzivní analýzy bylo zjistit, jak byly sociálně vykonstruované myšlenky a názory zastupitelů obou aktérů vytvořeny. K tomu vysvětluje postup při sběru dat a tvorbě korpusů dokumentů. Jeho přístup

k problematice se dá hodnotit jako velmi zodpovědný, protože dokumenty jsou posbírány z odlišných zdrojů. Jsou to dokumenty přímo publikované institucemi EU a RF – psaná vystoupení, projevy, interview a tiskové zprávy, kde byl výrok konkrétního činitele EU a RF uváděn v uvozovkách jako přímá řeč. Autor však nezahrnul společná prohlášení činitelů Evropské unie a Ruska, kde neexistoval potřebný textový přepis. Bylo by zajímavé posoudit, nakolik se liší společná prohlášení od subjektivních prohlášení v rámci diskurzu. Už při sběru dat autor objevil zajímavý fakt. Textových dokumentů s energetickou tematikou postupně výrazně u obou aktérů přibývalo. Například v roce 2004 měla EU pouze 5 vystoupení o energetice za rok, a na konci zkoumaného období v roce 2009 jich už měla 57. Podobná čísla se dají nalézt i u RF: na začátku zkoumaného období v roce 2004 měla RF 8 vystoupení a na konci roku 2009 již 58. Z výsledků je již zcela jasné, že téma energetiky je jak pro Evropskou unii, tak pro Ruskou federaci klíčové. Z autorových tabulek lze vypozerovat jasný nárůst zájmu o zkoumané téma. Je velice pravděpodobné, že tento zájem lze přičíst výpadkům dodávek plynu na Ukrajinu a v pozdější fázi i Euro-majdanu.

V publikaci je zmíněno hned několik diskurzivních komplexů, které byly autorem objeveny v energetických textových jednotkách EU a RF. Tyto diskurzy byly identifikovány jako diskurz integrační, liberalizační a diverzifikační. V druhé fázi autor určil klíčová slova nebo koncepty, které se v diskurzích Evropské unie a Ruské federace vyskytovaly nejčastěji. Tím stanovil klíčová témata, a tak bylo možné ve třetí fázi analýzy prozkoumat jednotlivé dokumenty a diskurzy EU a RF daleko důkladněji.

Vlastní analýza diskurzů Evropské unie a Ruské federace je zpracována velmi důkladně a plně pokrývá danou problematiku. Autor pojednává o jednotlivých energetických diskurzích obou aktérů logicky a detailně. Nejprve vysvětluje rozdíly jednotlivých diskurzivních komplexů a uvádí vše do praktické roviny. Například k integračnímu diskurzu píše, že Evropská unie má daleko větší a bohatší zkušenosti v dané oblasti než Rusko. Z publikace lze chápat, že EU funguje na historicky daných pravidlech a vzájemná spolupráce členských států je takřka automatická. Proto se RF musí spíše přiklonit k unijním pravidlům obchodu a přizpůsobit se jim. Dále je zde zřetelná i větší prosperita a pokročilost zemí EU. Tichý v publikaci píše, že by se RF měla v rámci vzájemné spolupráce v oblasti energetiky spíše EU přizpůsobit. To by jí mohlo zajistit urychlení hospodářského, sociálního a politického rozvoje. Na druhou stranu však zdůrazňuje, že neexistuje jednostranná asymetrie RF nebo EU. Spíše jde o vzájemnou závislost obou aktérů.

Autor v této publikaci zdůrazňuje poznatky z převážně integračního procesu, jako jsou ekonomická pouta, pravidla, dohody, legislativa obou států a jejich vzájemné dodržování. Tento vztah Evropské unie a Ruska lze chápat jako vztah dvou *rivalů* a tím mezi nimi vzniká *zvláštní pouto*. Oba aktéři vědí, že toho druhého potřebují. Autor se ve své práci spíše přiklání k tomu, že Rusko je závislejší na vývozu plynu do EU, než je EU závislá na dovozu z Ruska. Tomu napomáhá i fakt, že zástupci Ruské federace mluví o Rusku jako o závislejší zemi.

Zajímavým typem diskurzu je diskurz diverzifikační, protože se u obou aktérů zcela liší. Jak Tichý říká, hlavní rozdíl se týká diverzifikace zdrojů, přepravních a tranzitních cest a také zemí původu. Evropská unie v diverzifikačním diskurzu zdůrazňuje fakt, že většina plynu se dováží z Ruska. Jak již bylo výše zmíněno, je to úzce spjato se samotným odlišným vnímáním pojmu *energetická bezpečnost*. Rusko odmítá výklad Evropské unie o diverzifikaci producentů, a jak sám autor naznačuje, mluví o diverzifikaci odběratelů. Jinými slovy, Rusko mluví o zásobení daleko větší části EU za účelem větší energetické bezpečnosti. Autor ve své publikaci logicky odvodil, že cílem EU je snížit závislost na Rusku, a cílem Ruska je naopak závislost ještě posílit.

Závěr této publikace v rámci diskurzivních komplexů je takový, že i když je diverzifikační diskurz přímo spojený s energetickou bezpečností, integrační diskurz převládá. V samotné analýze zkoumá Tichý již zmíněných 1167 dokumentů a připojuje svůj odborný komentář,

založený na logickém odůvodnění a zkušenosti s danou tematikou. Vyzdvihuje důležitá témata, která se dotýkají energetické bezpečnosti, ať už je to zajištění alternativních importérů plynu, vyhledání a vybudování alternativních plynovodů z RF do Evropy, anebo oproštění od bilaterálních energetických smluv, kterých se RF drží. Z autorovy analýzy je vidět, že Ruská federace v argumentaci často používá sebelitostivé věty a její vrcholní představitelé stavějí RF do role *ublíženého*. Dále RF používá opakující se argumenty, které se opírají o více než čtyřicet let zkušeností se zásobováním Evropy plynem, což jí slouží jako relevantní důkaz o ruské spolehlivosti. Evropská unie naopak působí navenek jako aktér, který se snaží maximalizovat své možné zisky a její představitelé si jsou plně vědomi ekonomické síly, kterou 28 členských států představuje. Snaží se tak vyvíjet tlak na RF sankcemi a častým rozhodováním za celou Evropskou unii i přesto, že energetické smlouvy jsou bilaterální. Ze strategického hlediska z textu plyne, že cílem Ruské federace je rozdrobení Evropské unie na menší subjekty, na něž lze zatlačit silou. K tomu Rusku slouží již zmíněné bilaterální smlouvy, které EU rozdělují. Kvůli nim východní Evropa z větší části závisí na ruském plynu, zatímco západní Evropa by se bez ruského plynu obešla lépe než Rusko bez ní.

Diskurz EU a Ruska o energetických vztazích Lukáše Tichého slouží jako ojedinelá, detailní a pronikavá sonda do otázek diskurzu a konstruktivismu. Díky této publikaci si čtenář může porovnat jednání EU a RF a povšimnout si často se opakujících argumentů i užití jazyka jako takového. Tato exaktně formulovaná odborná publikace plně pokrývá a zcela vyčerpává problematiku diskurzu o energetické bezpečnosti Evropské unie a Ruské federace. Má jasně danou strukturu s přesně vymezeným teoretickým rámcem. V analytické části je vidět autorova zkušenost s analýzou diskurzu i s vybranou tematikou energetiky. Svě argumenty opírá o přední odborníky v oblasti mezinárodních vztahů, jako jsou například Alexander Wendt, Petr Drulák, Jan Eichler, Robert Keohane, Petr Kratochvíl, Hans Morgenthau a další. Předem vytyčených cílů Tichý dosáhl se zajímavými výstupy. Jak již bylo řečeno, už v teoretické části při sběru dat autor odhalil, že diskurzů o energetice v průběhu času oboustranně přibývá. Možné rezervy publikace jsou v oblasti směřování diskurzů obou aktérů. Zajímavý doplněk by mohl být i autorův odhad, zda bude i nadále integrační diskurz dominantní, a to vzhledem k událostem na Ukrajině a následným sankcím EU v roce 2014. Publikace je vhodná jako studijní materiál k problematice energetické bezpečnosti pro studenty mezinárodních vztahů na vysokých školách a zároveň vhodným doplňujícím materiálem pro odbornou veřejnost.

Martin Mareš

Literatura

- Binhack, Petr – Tichý, Lukáš (eds., 2011): *Energetická bezpečnost ČR a budoucnost energetické politiky EU*. Praha: ÚMV, 2011.
- Eichler, Jan – Tichý, Lukáš (2013): *USA a Ruská federace – komparace z pohledu bezpečnosti a strategické kultury*. Praha: ÚMV.
- Makarychev, Andrey (2014): *Russia and the EU in a Multipolar World: Discourses, Identities, Norms (Soviet and Post-soviet Politics and Society)*. Stuttgart: ibidem-Verlag.
- Tichý, Lukáš et al. (2017): *Terorismus a energetika na Blízkém východě a v severní Africe, dopady pro EU a ČR*. Praha: ÚMV.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.